Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gezamenlijke waarden en identiteit

Als we het hebben over wat ons in Nederland aan elkaar bindt, moeten we niet ons heil zoeken in feiten als de Avondvierdaagse, dauwtrappen met Hemelvaart of onze joods-christelijke identiteit. Die betreffen immers geen waarden die we met anderen gemeenschappelijk hebben, maar identiteitskenmerken waardoor we van anderen verschillen. Het CDA moet zich niet op die onderscheidende identiteit richten, maar op de gemeenschappelijke waarden, zoals solidariteit en gelijkwaardigheid.

door Eelke de Jong De auteur is emeritus hoogleraar Internationale Economie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, en redactielid van CDV.

Momenteel leeft er in de politiek weer een discussie over waarden en identiteit. Zo besteedde Nicolien van Vroonhoven in haar rede tijdens de ledenbijeenkomst van NSC in mei aandacht aan gezamenlijke waarden en de Nederlandse identiteit.[1] Ook een notitie van het Amerikaanse State Department lijkt in te zetten op de gezamenlijke waarden die de VS met Europa zouden delen.[2] Voor CDA'ers is aandacht voor gezamenlijke waarden niet nieuw. Aan het begin van deze eeuw vroeg Jan Peter Balkenende, naar mijn mening terecht, aandacht voor de noodzaak van gezamenlijke waarden, en dan met name onderling vertrouwen voor Europese samenwerking. Maar wat zijn 'gezamenlijke waarden', en hoe verhouden die zich tot 'identiteit'?

Waarden zijn voorkeuren die gedurende een lange tijd gelden. Deze voorkeuren kunnen een sterk binair karakter hebben: dit is wel of dit is niet geoorloofd, dit is goed of slecht, mooi of lelijk. Waarden kunnen ook meer gradueel van aard zijn, een intensiteit uitdrukken: dit is belangrijk of heeft mijn voorkeur.[3] Een voorbeeld van het eerste is dat doden niet mag. Een voorbeeld van het tweede is dat in sommige groepen men meer op het belang van het individu is gericht, terwijl in andere groepen het belang van de groep belangrijker wordt gevonden. Groepen verschillen dan in de mate van individualiteit versus collectiviteit. Een ander voorbeeld is de acceptatie van hiërarchie. In sommige groepen accepteert men verschillen in macht gemakkelijk en als iets natuurlijks.

In andere groepen worden verschillen tussen de leden juist niet gewaardeerd en is iedereen gelijkwaardig. Waarden zijn dan meer of minder gelijkheid en gelijkwaardigheid. Verder kan men verschillen in de mate waarin men vindt dat iemand zelf verantwoordelijk is. Vindt men dat iemand verregaand zelf verantwoordelijk is, dan is de solidariteit laag: eigen schuld. Vindt men dat de omstandigheden ook een rol spelen en dat een persoon pech heeft gehad, dan is de solidariteit hoog. Binnen de groep is er overeenstemming over wat wel en niet mag en in welke mate iets (individu/groep, hiërarchie) belangrijk is. Deze gemeenschappelijke waarden verwijzen naar wat we als groep gemeenschappelijk hebben, en vergemakkelijken de samenwerking.

Identiteit

Identiteit is het antwoord van mensen op de vraag: 'Waar hoor ik bij?'[4] Identiteit verwijst niet naar onderliggende waarden, maar naar uiterlijke kenmerken waarin men verschilt van leden van een andere groep. De attributen om de identiteit te benadrukken zijn van externe aard, zoals: vlag, kleding, huidskleur, het lid zijn van een religieuze groep, en sommige gewoontes.

Het benadrukken van de identiteit wil niet zeggen dat men geen gemeenschappelijke waarden heeft. Soms heeft men die juist wel, wat tot concurrentie leidt. Het voorbeeld van voetbalfans kan dit punt verduidelijken. Ik neem aan dat alle voetbalfans houden van het voetbalspel, maar toch staan de fans van de ene club 'vijandig' tegenover die van de andere clubs, en laten ze het onderscheid zien door middel van uiterlijke zaken als vlaggen, shirts en sjaals. De vijandigheid, rivaliteit, is het hoogst als de beide clubs elkaars directe concurrenten zijn. Ajax en Feyenoord spelen in dezelfde competitie en vertegenwoordigen steden die relatief dicht bij elkaar liggen. In een dergelijke situatie is de rivaliteit het grootst. Spelen clubs in verschillende competities, dan kan een en dezelfde persoon fan zijn van twee clubs: fan zijn van FC Twente én FC Schalke 04 is een bekende combinatie.

Het belang van identiteit verandert van plaats tot plaats. In mijn geboorteplaats was ik 'Eelke van Pieter en Aukje', om me te onderscheiden van een oom en een neef die ook Eelke heetten. Nu ik buiten Friesland woon, ben ik plotseling een Fries; dat was ik in ons dorp nooit, want dat waren we, op een Hollander na, allemaal. Ik ben niet veranderd, maar de omgeving wel, en de laatste vindt het blijkbaar behulpzaam om mijn Fries-zijn als onderscheidend kenmerk te hanteren.

Voor nu is het van belang te constateren dat gemeenschappelijke waarden over een intrinsieke houding van mensen gaat, en dat ze beogen de leden van een groep te verenigen. Identiteit onderscheidt iemand of een groep van anderen, en wil juist de verschillen benadrukken. Hiervoor worden eigenlijk altijd uiterlijke kenmerken gebruikt.

Identiteit onderscheidt iemand of een groep van anderen, en wil juist de verschillen benadrukken

Dauwtrappen

Hoe vallen dan de uitlatingen van Van Vroonhoven te karakteriseren? Ze zei: 'Nederland is […] geen toevallige verzameling van mensen. Nederland is méér dan wetten en regels. Nederland is méér dan een paspoort. Voor een weerbare samenleving, een samenleving die voor elkaar opkomt, is identiteit essentieel. We moeten dus met elkaar weten: Wie zijn wij als land? Waar komen wij vandaan? Wie willen we zijn? Wat is onze geschiedenis? Wat zijn onze gedeelde waarden? Wat zijn onze gedeelde tradities? Van de Dodenherdenking op de Dam tot het dauwtrappen met Hemelvaart, van

Bevrijdingsdag tot het volksfeest op Koningsdag, van de avondvierdaagse en het bloemencorso tot het carbidschieten van Aant Jelle [Soepboer, uit Friesland] en het carnaval van Natascha [Wingelaar, uit Limburg].'[5]

In dit citaat valt op dat ze gemeenschappelijke waarden en identiteit als gelijken beschouwt. Dat zijn ze niet. Gemeenschappelijke waarden verwijzen naar de intrinsieke langdurige voorkeuren, terwijl identiteit naar externe kenmerken verwijst waarvan het belang verandert naargelang de omstandigheden.[6]

Veel van de genoemde voorbeelden hebben betrekking op identiteit: dauwtrappen met Hemelvaart, Koningsdag, avondvierdaagse, bloemencorso, carbidschieten en carnaval. Daar komt nog bij dat ik als geboren en getogen Nederlander maar één keer naar een bloemencorso ben geweest, en ook wel een paar keer met de kinderen aan de avondvierdaagse heb meegedaan, maar nooit heb deelgenomen aan carbidschieten of me heb overgegeven aan carnaval. Ben ik nu geen goede Nederlander? Wanneer slaag ik voor mijn examen Nederlanderschap?

Van Vroonhoven benadrukt de gemeenschappelijke geschiedenis met de Nationale Dodenherdenking en het bevrijdingsfeest. Een gemeenschappelijke geschiedenis verwijst impliciet naar de discussie die in de tweede helft van de negentiende eeuw werd gevoerd over de vraag wat een natie is. Hans Kohn onderscheidde in deze discussie twee groepen.[7] Aan de ene kant stonden zij die vonden dat een natie bestaat uit degenen die in een bepaald gebied wonen en zich daar aan de dan geldende regels houden. Het lid zijn van de natie wordt mede bepaald door de wil om vrijwillig aan de gemeenschap te willen bijdragen. Aan de andere kant stonden degenen die beweerden dat een natie bestaat uit degenen die in een bepaald gebied wonen, wier voorouders ook in dat gebied woonden, en die dezelfde taal spreken. De uiterste vorm van dit laatste idee van een natie is de Blut-und-Boden-gedachte. Toentertijd hing men in Nederland en de Angelsaksische landen de eerste variant aan; de Blut-und-Boden-definitie was populairder in Centraal-Europa en de Duitstalige gebieden.

Als we in de Nederlandse traditie blijven, dan behoort eenieder die binnen de geografische grenzen van Nederland woont en wil bijdragen aan de Nederlandse samenleving, tot de Nederlandse natie. Van deze groep komen velen uit andere landen en hebben dus een andere geschiedenis dan degenen wier voorouders al generaties in dit geografische gebied wonen. Maar ook deze laatsten hebben een verschillende geschiedenis. Denk maar aan de bevolking in de voormalige generaliteitslanden (onder andere delen van het huidige Limburg en Noord-Brabant). Nog steeds voelt een groot deel van de bewoners zich achtergesteld ten opzichte van Holland. Dat laten ze bij verkiezingen ook blijken. Als we de Nederlandse definitie van 'natie' hanteren, dan zullen we oog moeten hebben voor de geschiedenis van alle ingezetenen. Dat laat onverlet dat het herdenken van de doden en het vieren van de bevrijding een samenbindende werking kan hebben, ook voor degenen die later in Nederland zijn gekomen. Velen van de laatste groep kennen de verdrijving van het eigen grondgebied zelfs beter dan de nazaten van degenen die in de periode 1940-1945 in Nederland woonden. Dit impliceert wel dat er ook aandacht is voor het leed dat hun of hun voorouders is aangedaan: slaven, Oekraïners, Palestijnen enzovoort. Al denk ik dat het beter is om dat niet allemaal op een en dezelfde dag te herdenken.

Taal

Taal is een andere karakteristiek, waarvan het niet meteen duidelijk is of het onder gezamenlijke waarden of onder identiteit geschaard moet worden. Het is een uiterlijk kenmerk en past daarom bij identiteit. Bovendien is het spreken van een bepaalde taal een onderscheidend kenmerk van personen die andere talen spreken. Het spreken van de lokale taal of het plaatselijke dialect is een indicatie van erbij horen. Door

taal kunnen we anderen onze mening laten weten, en daarmee is het een vehikel om tot gemeenschappelijke waarden te komen. Maar doordat we dezelfde taal spreken, kunnen we ook duidelijker achterhalen waarin we verschillen. Kortom, een gemeenschappelijke taal kan tot conflicten leiden. Hoewel een gemeenschappelijke taal noodzakelijk is om te communiceren en tot gemeenschappelijke waarden te komen, is het er dus geen onderdeel van. Het kan een element van identiteit worden wanneer een groep zich op die manier van anderen wil onderscheiden.

Aan het begin van dit artikel verwees ik naar de discussie rond de eeuwwisseling over waarden en normen. Ik was blij dat die gevoerd werd, want naar mijn mening is weten welke normen en waarden we in Europa gemeenschappelijk hebben en waarin we verschillen, van groot belang voor een goede Europese (dus interculturele) samenwerking. Ik was dan ook zeer verbaasd en teleurgesteld dat deze discussie al snel vastliep in de stelling dat we de joods-christelijke waarden gemeenschappelijk hebben. 'Joods-christelijk' verwijst naar een identiteit, en níét naar waarden. De grote godsdiensten, zoals christendom, jodendom en islam, hebben veel waarden gemeen: solidariteit, ondersteuning van de zwakke, opvang van de vreemdeling, enzovoort. Bínnen elk van deze godsdiensten zijn er ook gigantische verschillen. Dit blijkt onder andere uit het feit dat veel Nederlandse christenen niet begrijpen dat hun Amerikaanse geloofsgenoten

Bron: iStock

op Trump stemmen en hun kerkdiensten tot propagandabijeenkomsten van de Republikeinse partij hebben omgevormd. En binnen de Nederlandse protestanten staan momenteel de meningen over de staat Israël haaks op elkaar.[8] Bijgevolg kan de combinatie 'joods-christelijke waarden' helemaal niet; het is een contradictio in terminis. 'Joods-christelijk' zegt niets over 'waarden'.

'Joods-christelijk' verwijst naar een identiteit en niét naar waarden

Concluderend: naar mijn mening zijn waarden heel belangrijk. Ze vormen het fundament van ons handelen. Gemeenschappelijke waarden, zoals gelijkwaardigheid en solidariteit, vergemakkelijken het handelen en verhogen daardoor de efficiëntie van een economie. Ze leiden ook tot minder conflicten, omdat iedere deelnemer weet wat van hem of haar verwacht mag worden. Een identiteit daarentegen is een manier om een individu of groep van anderen te onderscheiden. Ze bemoeilijkt juist samenwerking, en leidt snel tot conflicten, die vanuit de waarden geredeneerd zinloos zijn. Nu in de politiek identiteit weer prominent op de rol staat, is het belangrijk goed het onderscheid tussen waarden en identiteit te maken. Gaat het ons om het gezamenlijke of om het onderscheidende? Ik hoop dat het CDA het gezamenlijke wil blijven vasthouden.

1 Nicolien van Vroonhoven, 'Werken aan een weerbare samenleving', rede op het NSC-ledencongres, Arnhem, 24 mei 2025. Zie https://partijnieuwsociaalcontract.nl/nieuws/nicolien-van-vroonhoven-op-het-nsc-ledencongres-werken-aan-een-weerbare-samenleving

2 Samuel Samson, 'The need for civilizational allies in Europe', Substack, 27 mei 2025. Zie https://statedept.substack.com/p/the-need-for-civilizational-allies-in-europe. Samson is *senior advisor* voor het Bureau for Democracy, Human Rights, and Labor (DRL).

3 Zie Geert Hofstede, *Culture's consequences. Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (tweede editie). Thousand Oaks: Sage, 2001, in het bijzonder hoofdstuk 1.

4 Hofstede 2001, p. 10.

5 Van Vroonhoven 2025. Zie voor het fragment: https://youtu.be/UO1jQmhitR8?si=ZMj_XLN3Kk4hcxHk&t=1217

6 Hofstede (2001, p. 11) heeft dit visueel duidelijk gemaakt door de figuur van een ui. De interne kern bevat de waarden, de eromheen liggende schillen zijn de attributen van de identiteit.

7 Hans Kohn, *The idea of nationalism*. New York: Collier Books, 1967 [1944].

8 Dat waarden niet aan een religie zijn gebonden maar in de loop van de tijd en afhankelijk van de plaats kunnen veranderen, blijkt ook uit een analyse van Webers hypothese over de protestantse ethiek. Weber beweerde dat de aanhangers van de predestinatieleer, veelal calvinistische protestanten, arbeid meer zouden waarderen dan andere christenen, zoals rooms-katholieken en lutheranen. Vanaf het begin is deze hypothese al bekritiseerd, en ook recentelijk blijkt dit veronderstelde exclusieve verband tussen protestantisme en de waardering voor hard werken niet op te gaan. Het is veeleer zo dat wanneer hard werken loont, men hard werken ook meer waardeert. Zie onder andere: Annemiek Schilpzand en Eelke de Jong, 'Work ethic and economic development. An investigation into Weber's hypothesis', *European Journal of Political Economy* 66 (2021), 101958.